

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN UĞRUNDA MÜBARİZƏ DÖVRÜNÜN JURNALİSTİKASI

РЕЗЮМЕ

Национальная печать освещала все сферы жизни общества, способствовала национальному возращению, призывала к борьбы с невежеством. В статье анализируется роль Азербайджанской Демократической Республики в борьбе за независимость, народное просвещение, национальные идеи.

Ключевые слова: пресса, газет, Азербайджан, нация, история, свобода

SUMMARY

National press has highlighted all levels of social life, gave a push to the national – moral revival, put a struggle against ignorance on the agenda. Establishment of Azerbaijan National Republic was self-approval of national state ideal, disputes of many years, national fights made for azerbaijanism.

Key words: press, newspaper, Azerbaijan, nation, history, freedom

Azərbaycan tarixinin lazımınca öyrənilməmiş dövrlərindən biri 1918-1920-ci illərdir. Halbuki, təxminən 105 il müstəqillik hüququndan məhrum edilmiş xalqımız məhz bu illərdə istiqlaliyyət qazanmış, öz müstəqil milli dövlətini – Azərbaycan Demokratik Respublikasını yaratmışdır. Bu tarixi gün 28 May 1919-cu ilə təsadüf edən bir gündür.

M.Ə.Rəsulzadənin Xalq Cümhuriyyəti yaratmaq ideyası və fikrinə hələ 1917-ci il burjuademokratik inqilabın qələbəsindən, yəni mütləqiyyət rejiminin süqutundan sonrakı ilk həftələrdə gəldiyini söyləmək olar. Bunu onun redaktoru olduğu "Açıq söz" qəzetində dərc edilən məqalələri aydın göstərilir.

Bu həqiqətdir ki, Müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikası olmasaydı, indiki müstəqil Azərbaycan da yaranmazdı. Biz bu tarixi həqiqətə əsaslanmaqla tariximizin 1918-1920-ci illər kimi çox mürəkkəb, ziddiyyətli və möhtəşəm dövrünü elmi cəhətdən tədqiq etməli, müasir və gələcək nəsələ çatdırmalıyıq.

Xalqın mənəvi qüvvət və qüdrət, yaşamaq və yaratmaq əzmi, birlik və vəhdəti, cəsarət və inamı birinci növbədə imtahan günlərində, ölüm və ya olum meydanlarında aşkara çıxır. Tək-tək insanlar kimi, bəzən xalqlar da imtahan verməli olurlar, tarix qarşısında, qoyub getdikləri torpaq və gələcək nəsil qarşısında. ən böyük qəhrəmanlıq tarixi imtahandan müzəffər çıxmaqdır.

Rus imperiyasının yardımı ilə erməni millətçilərinin Azərbaycanda törətdiyi müsibətləri göstərən yazılar elə bil bu gün bizim qarşımızda ayna tutur. Ermənilərin bugünkü iddialarının əsas məqsədini açıqlamaq üçün haqlı olaraq müxtəlif tarixə üz tutur: "Əkinçi", "İrşad", "Açıq söz", "Tərəqqi" kimi qəzetlərdə çap olunan yazılarla bizi erməni fitnəsinin tarixi köklərini anlamağa və bunları təhlildən keçirməyə çağırır. [3]

Elə "Əkinçi"dən başlamış 20-ci illərə kimi dərc olunmuş anadilli mətbuatımızı bugünkü gənc nəsələ ötürsək çox şey qazanmış olarıq. Mətbuat səhifələri fikir xəzinəsidir, düşüncə xəzinəsidir, xalqımızın düşmənlərinə qarşı mübarizə meydanıdır.

Milli mətbuat cəmiyyət həyatının bütün qatlarına işıq salmış, milli-mənəvi oyanışa təkan vermiş, cəhalətə qarşı mübarizə aparmağı gündəmə gətirmişdir. Azərbaycanın görkəmli ziyalılarını öz ətrafında birləşdirərək mübarizə cəbhəsində vahid mövqedən çıxış etmələrinin təmin olunması ilə Həsən Bəy Zərdabi maarifçiliyi ideyadan hərəkət səviyyəsinə istiqamətləndirmək vəzifəsini həyata keçirmişdir.

Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, milli istiqlal kitabı olan "Molla Nəsrəddin" jurnalı və cəmi bir neçə mətbuat orqanı istisna olmaqla XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mətbuat orqanlarının əksəriyyətinin arxasında məşhur Bakı sərmayədarları, yaxud da mləyyən ictimai

qurumlar və partiyalar dayanır. Buna baxmayaraq, həmin mətbuat orqanları yeni əsrin ab-havasına uyğun olaraq ümumi ictimai fikir, milli düşüncəni ifadə etməyə çalışmış, sərbəst mövqe nümayiş etdirə bilməmişdir. Bütün bunlar ümumiyyətlə cəmiyyət həyatında demokratik proseslərin mətbuatda əks etdirilməsinə və milli ideyaların ön cəbhəyə çəkilməsinə öz töhvəsini vermişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin orqanı olan məşhur "Azərbaycan" qəzeti ölkəmizdə birinci rəsmi dövlət qəzeti kimi milli mətbuatımızın tarixində şərəfli yer tutur. Fikrimizcə, 1918-ci il 15 sentyabrda nəşrə başlayan "Azərbaycan" qəzetinin meydana çıxması tədricən XIX əsrin ikinci yarısından etibarən başlanan və XX yüzilliyin əvvəllərində genişləniş milli hərəkətə çevrilmək proseslərini yaşayan azərbaycançılıq dalğasının məntiqi nəticəsi idi. Hələ xanlıqlar dövründə parçalanmanın törətdiyi fəlakətləri dərk edən Azərbaycan xanlarından bir çoxunun nıcat yolunun ittifaqda, birlikdə olduğu qənaətinə gəlmələri azərbaycançılığın ilkin tumurcuqlarını doğurmuşdur. Bundan sonra çar Rusiyasının işğalına qarşı əks reaksiyaların nəzərə çarpması azərbaycançılıq düşüncəsinin formalaşmasında mühüm addıma çevrilmişdi.

"Azərbaycan" qəzeti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinin mətbu salnaməsidir. "Azərbaycan" qəzetinin Gəncə və Bakı nəşrlərində Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin həyatında baş vermiş bütün hadisələr və proseslər özünün layiqli əksini tapmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin istiqlal bəyannaməsi, AXC Milli Məclisinin işə başlaması və fəaliyyəti, Bakının Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən azad olunması, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması, dövlət müstəqilliyinin ildönümünün qeyd edilməsi, hətta hakimiyyətin bolşeviklərə təhvil verilməsi zərurəti və s. kimi tarixi hadisələri bütün təfərrüatı ilə öyrənmək üçün "Azərbaycan" qəzeti mötəbər mənbədir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması azərbaycançılıq uğrunda aparılan çoxillik mübahisələrin, millət davasının, milli dövlət idealının özünütdədiyi idi! [2]

"Azərbaycan" qəzetinin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mətbu orqanı olaraq çap edilməsi yeni yaranmış müstəqil dövlətin demokratik statusa malik olduğunu bəyan edən mühüm faktordur. Azərbaycançılıq, cümhuriyyətçilik və istiqlalçılıq onları birləşdirən əsas ideal idi! Bütövlükdə "Azərbaycan" qəzetinin ideya əsasını azərbaycançılığın milli dövlətçiliklə və istiqlalçılıqla vəhdəti təşkil edirdi.

Şərqi ilk demokratik dövlətinin rəsmi mətbu orqanının "Azərbaycan" adlandırılması təkcə bir qəzetin deyil, bütövlükdə bir ölkənin azərbaycançılığın baş qərarı statusunun qazanmasının rəmzi ifadəsidir!

1891-ci 16 noyabrda "Kəşkül" qəzetində "Azərbaycanlı" imzası ilə çap olunmuş bir məqalədə "Siz nə millətdəsiniz" sualının qoyulması və cavabında xarici bir vətəndaşın dili ilə "Sizin millət Azərbaycanlıdır" cavabının verilməsi ilə Azərbaycançılıq konkret bir qavrayış olaraq gündəmə gətirilmişdi. Bunun ardınca görkəmli publisist və ictimai xadim Məhəmmədəğa Şahtaxtının 1891-ci ildə "Kaspi" qəzetində çıxmış bir məqaləsində "Zaqafqaziya müsəlmanlarını azərbaycanlılar, onun dilini isə Azərbaycan dili" adlandırması ilə məsələyə elmi cavab verilmişdi.

XX əsrin ilk Azərbaycan qəzeti olan "Şərqi-Rus" (1903-1905) milli oyanış sahəsində başlanan prosesi dərinləşdirmişdir. Baş redaktor, görkəmli Azərbaycan ziyalı Məhəmmədəğa Şahtaxtılı Avropa təhsili və təcrübəsi "Şərqi-Rus"un Qərb standartları səviyyəsində çıxan Azərbaycan qəzetinə çevrilməsində mühüm rol oynamışdır. Böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadə məşhur "Molla Nəsrəddin" məcmuəsini nəşr etməklə realist-satirik və rəngli-karikaturalı jurnalın mükəmməl nümunəsini yaratmış, ideya mübarizəsini daha da qüvvətləndirmişdir. Əlibəy Hüseynzadənin Bakıda nəşrinə nail olduğu "Füyuzat" jurnalı milli mətbuatın inkişafında romantik təmaytılı yeni hadisə idi. "Molla Nəsrəddin" və "Füyuzat" jurnalları ilə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq mətbuat orqanı ətrafında ədəbi məktəblər formalaşmışdır. Əsasən ədəbi şəxsiyyətlər əsasında qurulan Nizami, Füzuli, Mirzə Fətəli Axundzadə məktəbləri ilə yanaşı, mətbuat orqanlarının meydana çıxardığı "Molla Nəsrəddin" və

"Füyuzat" ədəbi məktəblərinin yaranması ilə ədəbiyyatın və mətbuatın müştərək iştirak etdiyi yeni tipli cərəyanlar parlağa başlamışdır. [8]

Azərbaycan mediası Həsən bəy Zərdabi ilə başlayıb. Ancaq ikinci nəfəsi Nəcəf Nəcəfov və "Azadlıq" qəzeti olub. İndi çoxları tarixi çox yəhnə fırlatmaq istəsə də, bu şəxsizdir ki, "Azadlıq" Azərbaycanın alternativ fikir tribunası olaraq ilkdir. Nəcəf Nəcəfov isə bu tribunanın yaradıcısı olub. 1989-cu il dekabr ayının 24-də qəzetin ilk sayının nəşri nəinki Azərbaycanda, o zaman hələ salamat olan Sovetlər Birliyini miqyasında böyük hadisə oldu. Doğrudur, buna qədər Sabir Rüstəmxanlının redaktorluğu ilə "Azərbaycan" qəzeti vardı, "samizdat" lar vardı. Amma "Azadlıq" məhz öz missiyasına və yoluna görə yeni media tarixinin başlanğıcıdır. Qəzetin adı milli-azadlıq hərəkatı ilə assosasiya olunur və Azərbaycanın müstəqilliyində əvəzsiz xidmət göstərib.

Jurnalistlər və ən başlıcası oxucular yaradıcı axtarış, fikir azadlığı, müzakirə və mübahisə etmək hüququ əldə etdilər. Və nəticə olaraq uzun müddət qadağa qoyulan, hökumət əleyhinə mövzular hesab edilən mövzular işıqlandırıldı. Lakin avtoritar sistemdə həqiqət və ədalət axtarışı jurnalistləri əsas fəlakət mənbəyinə – dövlət quruculuğu, cəmiyyətdə dəyərlər sistemi, onun üzvlərinin ikiüzlülüyü və açıq yalanlara gətirib çıxarmaya bilməzdi. Bu cür təhlükəli həddə çatan "Molodyojka" dayanmadı və heç kimin heç zaman özünə rəva görmədiyini o, özünə rəva gördü – komsomolun mərkəzi orqanları və Azərbaycan KP MK rəhbərləri daxil olmaqla, hakimiyyətin nüfuzunu şübhə altına almağa başladı. Bu, görünməmiş hal idi.

"Molodyojka"-nın jurnalistləri durğunluqdan oyanan sovet cəmiyyətinin ilk sıralarında gedirdilər, aşkarlıqdan istifadə edəndə həqiqəti deməyə can aturdular. Və 80-ci illərin sonlarında bu istək sarsılmaz görünən totalitar dövlətin qaydaları ilə bir araya sığmırdı. [9]

Azərbaycanda ilk dəfə olaraq belə missiyanı öz üzünə götürən bir qrup jurnalistə Nəcəf Nəcəfov rəhbərlik edirdi. O zaman Azərbaycanda tarixi presedent yarandı ki, bunu da şərti olaraq jurnalistlərin dissident hərəkatı adlandırmaq olar.

Bu hərəkatın prinsiplərini qısaca ifadə etsək, demək olar ki, bu gün bunları azad mətbuatın prinsipləri adlandırmaq qəbul olunub. Lakin o zaman hələ SSRİ-də heç kim bilmirdi ki, bu nədir və ümumiyyətlə, mətbuatın azad olmasını düşünən adam az idi.

Qarabağ münaqişəsinin başlanması ilə Azərbaycanda dissident jurnalistin xarakteri dəyişmədi. Əksinə, sərtlər dəyişdi. "Molodyoj Azerbaijan"-nın dissident jurnalistlərinin sayəsində milli maraqların müdafiəsi kimi bu mövzulara qoyulan yasaq faktiki olaraq aradan qaldırıldı.

İlk dəfə ölkə vətəndaşları qəzet səhifələrində xalqın maraqlarına təhlükənin olması və onun müdafiəsinin vacibliyi barədə danışdılar. Azərbaycan xalqının Moskvaya açıq meydan oxumasında Nəcəf Nəcəfovun böyük xidmətləri vardı.

O zaman Qorbaçovun timsalında ölkənin ali rəhbərliyi tərəfindən qəbul olunan qərarların məqsədəuyğunluğunu və düzgünlüyünü ilk şübhə altına alanlar arasında jurnalistlər vardı.

N.Nəcəfovun rəhbərliyi dövründə "Azadlıq" ölkədə ən populyar qəzet idi. Xalq Cəbhəsinin orqanı olmasına baxmayaraq, onun redaktoru ədalət uğrunda mübariz qalmağa davam edirdi. Özünün partiyadaxili məhdud maraqların ifadəçisinə çevrilməsinə imkan vermirdi. O, bu keyfiyyətlərini heç zaman itirmədi və dəfələrlə bürüzə verdi: DİN rəhbəri İsgəndər Həmidovla münaqişədə öz həmkarlarını müdafiə edəndə də, 1993-cü ildə AXC hökumətinin apardığı daxili və xarici siyasətlə razı olmayaraq ölkə prezidentinin müşaviri postundan nümayişkarana şəkildə gedəndə də. [9]

Çağdaş Azərbaycan jurnalistikasına belə güclü və müsbət təsir edən, bu cür parlaq iz qoyan ikinci bir ad çəkmək çətindir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əzimova A. Müasir dövr Azərbaycan mətbuatında bədii publisistika (Azərbayca, Ulduz və Qobustan jurnallarının materialları əsasında) namizədlik dissertasiyasının avtoreferatı.

Bakı 2010

2. Həbibbəyli İ. "Müstəqil Azərbaycanın "Azərbaycan"ı" məqaləsi. B. 2013
3. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu... Bakı "Elm" 2009
4. Hüseynov Ş. "Azərbaycan" qəzetində parlament hesabatları və şərhləri (noyabr 1918-aprel 1920) II cild
5. Quliyeva Q. "İstiqlala gedən yolumuz 28 Maydan keçir" məqaləsi. "Kaspi" qəzeti 2015
6. Məmmədli C. Jurnalistikanın müasir inkişaf meyilləri. Bakı 2006
7. "Azərbaycan" qəzeti 1990
8. "525-ci" qəzet 30 oktyabr 2012

Internet saytı

9. www.bizimyol.info